

De danska judarna i Theresienstadt

BOKRECENSION • BOOK REVIEW

DOI: <https://doi.org/10.30752/nj.143527>

Silvia Goldbaum Tarabini, **Danske jøders liv og død i Theresienstadt**. Köpenhamn: Gyldendal 2023, 655 s.

Flykten över Öresund hösten 1943, då närmare 8 000 danska judar lyckades fly till säkerhet i Sverige, har fått förnyad aktualitet med ojämna mellanrum, senast i anslutning till fjolårets 80-årsminne. Vad som hände de drygt 480 personer som i samma veva arresterades av tyskarna och sändes till ”mönsterlägret” Theresienstadt är inte lika ofta omtalat. Silvia Goldbaum Tarabini har under senare år gjort stora insatser för att skapa ökad klarhet i vad som hände de danska judarna i Theresienstadt, först i avhandlingen *The Jews of Denmark in the Holocaust. Life and Death in Theresienstadt Ghetto*, publicerad 2021 i Routledge Studies in Second World War History, och därefter i *Danske jøders liv og død i Theresienstadt*, utgiven 2023.

Sistnämnda bok har erhållit ett flertal mycket positiva recensioner i dansk press, har nominerats till *Weekendavisens* litteraturpris 2023 och är en av fem kandidater till Årets historiska bok i Danmark 2023. Efter läsningen av 655 innehållsrika sidor instämmer även jag i hyllningskören. Goldbaum Tarabinis genomgång av ett mycket stort material, inklusive dagböcker, brev, biografier, tidnings- och tidsskriftsartiklar, radioprogram och intervjuer, i

kombination med en god inblick i forskningslitteraturen, är imponerande.

Det är också mångfalden av undersökningsområden och perspektiv. På de första dryga hundra sidorna avhandlas judarna i Danmark före oktober 1943 samt flykten över Öresund. På de närmast följande knappa 400 sidorna behandlar författaren de danska judarnas ankomst till Theresienstadt varefter hon går in på ett flertal aspekter, till exempel olika slags skiljelinjer och ett ”vardagsliv” som var allt annat än vardagligt då det var fyllt av brist på mat och av sjukdomar och dödsfall. Goldbaum Tarabini är noga med att påpeka att även om de danska judarna behandlades förhållandevis bättre än flertalet andra judar i Theresienstadt, är det förhastat att betrakta dem som en homogen grupp. De behandlades olika om de var män eller kvinnor, unga eller gamla. Dessutom bidrog skillnader i deras sociala bakgrunder till att påverka såväl deras tillvaro i Theresienstadt som hur de förhöll sig till fångenskapen i de fall som de nedtecknade minnen och erfarenheter efter krigsslutet.

Bland många läsvärda avsnitt bör särskilt kapitlen om att skicka post från lägret liksom att ta emot paket nämnas. Snart efter att de danska judarna anlät uppmanades de att skriva brev till familj och vänner i Danmark och Sverige. Postgången kunde vara en utmaning till och från vissa områden, men kommunikationerna

med länderna i norr förblev god. Följaktligen kunde de danska judarna skicka och ta emot brev och andra försändelser i stort sett hela tiden som de satt i koncentrationslägret. En bidragande faktor till att dessa avsnitt är högradigt intressanta är att Goldbaum Tarabini i dem, liksom i flera andra kapitel, upprätthåller en god balans mellan övergripande och strukturella perspektiv å ena sidan och röster från fångarna å den andra, såväl från när det begav sig som i efterhand.

Även om den internationella delegationens besök den 23 juni 1944 är väldokumenterat lyckas författaren vidmakthålla läsarens uppmärksamhet, inte minst genom ett uppföljande kapitel om vad som följde därefter. Från de danska myndigheternas sida innebar besöket en möjlighet att få en ökad klarhet i vilka danska judar som hade förts till Theresienstadt och under vilka omständigheter de satt fångna. Som Goldbaum Tarabini klargör har de sistnämndas reaktioner på det uppmärksammade besöket i juni 1944 sällan fått någon betydande plats i dansk historieskrivning. Hon gör sitt bästa för att fylla luckan och noterar uttryck för viss kritik från de danska judarna mot de danskar som ingick i delegationen.

Danske jøders liv og død i Theresienstadt inkluderar dessutom en inträngande analys av de sista – och ännu svårare – månaderna i Theresienstadt som dock hade vissa ljuspunkter

såsom när ett paket med danska böcker anlände till lägret vilket var begynnelsen till ett litet danskt bibliotek. Författaren beskriver målade ryktesfloran i april 1945 inför och under vitabussaktionens ankomst. Hon fastslår med emfas att för dem som överlevde Theresienstadt var lägertillvaron sällan eller aldrig ett avslutat kapitel efter återkomsten till Danmark. Spåren och ärrn gjorde sig påmind, oavsett om de som återvände önskade det eller ej.

Goldbaum Tarabinis omfångsrika bok om de danska judarna är som sagt väl värd de många lovord som den har fått i Danmark. Samtidigt måste det påpekas att en svaghet, som även gäller för hennes avhandling, är att det i allt väsentligt saknas en diskussion om vilket forskningsproblem som hon tar sin utgångspunkt i och vilka frågor det är som hon vill besvara. På så vis tenderar båda hennes böcker om de danska judarna i Theresienstadt att få karaktären av encyklopediska verk i vilket allt, stort som smått, inkluderas men där läsaren inte får så mycket hjälp att se vad som redan är välkänt och vad som är nytt och nydanande. Sistnämnda invändning ska emellertid inte förta det grundläggande intrycket av att *Danske jøders liv og død i Theresienstadt* är en nyanserad och kunskapsrik studie. ■

ULF ZANDER

Professor i historia vid Lunds universitet